

KULCSÁR Sarolta

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Nyelv- és Irodalomtudományi Doktori Iskola
Újvidék, Szerbia
kulcsar.sarolta1988@gmail.com

A KÍVÜLLÁS PERSPEKTÍVÁI A KORTÁRS MAGYAR IRODALMI SZÖVEGEKBE – KOMPARATISZTIKAI ÉRTELMEZÉSEK

Perspektive marginalnosti u savremenim književnim tekstovima – uporedne interpretacije

Perspectives of Detachment in Contemporary Hungarian Literature – Comparative Literary Analyses

A doktori értekezés címét (*A kívülállás perspektívái a kortárs magyar irodalmi szövegekben – komparatiztikai értelmezések*) a kutatáshoz tudatosan összeválogatott és értelmezett szövegek ihlették. A szövegértelmezések a karakterekre és a határszituációk szempontjaira, valamint az idegenség és a kívülállás elméleti elkülönítésére összpontosítanak. A kívülállás egyfajta gyűjtőfogalomként interpretálható, amely olyan keretrendszert alkot, ahol a reprezentáció és az önreprezentáció kiemelkedő szerephez jut. A kutatómunka előterében a kortárs magyar irodalmi szövegek állnak, amelyek összeszövődnek az irodalmi hagyománnyal. 1908-ban Móricz Zsigmond megírta a *Hét krajcár* című novelláját. A szöveg hatására a magyar irodalomban átértékelhető a koldus szerepe, az intertextuális interpretáció tehát a mai magyar irodalom kolduskarakterei kapcsán elengedhetlenné válik. A dolgozat kívülálló karakterként vizsgálja a koldust, a hajléktalant, az örökbe fogadott gyermeket, ugyanakkor kitér a csonka család, a marginalitás, a lecsúszott egzisztenciák problémakörére, illetve ezek aktuális elméleti megközelítésére, világirodalmi összefüggéseire. Az elméleti apparátust főként Julia Kristeva, Jacques Derrida, Gordon Willard Allport, Gérard Genette, Darabos Enikő, Tapodi Zsuzsa, Slavoj Žižek, Bókay Antal, Fried István, Vladimir Gvozden és további szerzők munkái képezik. A kutatás tárgya a kívülállás problémája és elméleti perspektívája, módszere pedig elsősorban a komparatív módszer. A kutatómunka eredményeképpen

nyilvánvalóvá válhat a kívülállás fogalmának komplexitása, továbbá a vizsgált karakterek sokszínűsége. Mindezek nyomán egy tipológia kidolgozására vállalkozik a dolgozat, ilyen jellegű összehasonlító kutatás, valamint felosztás/besorolás eddig még nem készült a kortárs magyar irodalmi szövegek kapcsán.

Kulcsszavak: kívülállás, idegenség, identitás, metalepszis, decentralizáció

Kívül állni annyit jelent, mint egy teljesen más szemszögből szemlélni a bent eseményeit. Kik is lehetnek kívülálló karakterek? Tulajdonképpen minden olyan személy, aki valamiben más, mint az őt körülvevő csoport tagjai. A kívülállás mint fogalom Julia Kristeva életének kulcsszavaként is megjelölhető.

A befogadás, tolerancia, idegengyűlölet problematizálása mellé új szempontot vezet be, a bennünk lakozó, identitásunk rejtett oldalát alkotó idegent vizsgálja, nem a többség által betolakodónak, zűrzavart okozónak tekintett kívülállót, hanem azt a személyt, akinek különbözősége szétdúlja a hétköznapi szokások közösségteremtő banalitását, aki saját életét véli érvényesnek a konvencionálissal, a középserűvel szemben (Béri 2011).

Kristevai kifejezéssel élve az író a hiteles személyiség kulcsát az idegen-nel szembeni bánásmódban és a kívülállás alapján értékeli. Kontra Ferenc a következőképpen fogalmaz Roninról, az albínó grafikusról: „Mindig is kilógott a sorból. Kívülállónak számított, főleg a kinézete miatt, mert félig albínó volt, ezért kapta a Ronin becenevet. Az átlagember mindenféle másságot gyanakvással fogad, és ami látványosan eltérő, az idegen, eleve jobb távolságot tartani tőle. Ronin könnyen viszonzta, hogy félnek tőle” (Kontra 2018).

A doktori értekezés célja feltárni a kortárs irodalmi szövegekben a kívülálló karakterek perspektíváit, tulajdonságait, életkörülményeit, kutatni kívülállásuk okát, léthelyzetüket és kapcsolatukat környezetükkel, embertársaikkal, valamint felfedezni a szövegvilágok összefüggéseit. A kutatás tere elsősorban a kortárs magyar irodalom, azon belül külön figyelmet fordítottam a gyermekolvasók és a felnőtt befogadók olvasási szokásai között fennálló különbségekre, az olvasási stratégiáikban felmerülő eltérésekre. A kortárs magyar irodalom tágabb értelmezése lehetőséget adott a folyamatszerűség és a törésvonalak megfigyelésére. A kortárs fogalom az értekezés szempontjából az elmúlt tíz évet öleli fel, ami annyit jelent, hogy ebből az időintervallumból válogattuk ki az elemezni kívánt szövegeket. A klasszikus irodalomból származó művek összehasonlítási alapot jelentenek. A szövegválogatást a műfaji sokszínűség jellemzi leginkább, ugyanis a novellák, a rövidprózák és a mesék mellett összehasonlításokkal, világirodalmi kitekintéssel, filmekkel, rajzfilmekkel, zeneművekkel és a képzőművészettel is

foglalkoztam. Egyszerűsítve a felsorolást elmondható, hogy a képekkel foglalkozik a dolgozat, a karakterek képeivel. „A »Mi a kép?« izgalmas kérdését illetően Mitchell (1986, 10) öt szemantikai kategóriát sorol fel: grafikus (festmények, szobrok, tervrajzok), optikai (tükrök, kivetítések), észlelési (érzéki adatok, »érzékelhető formák«, megjelenések), mentális (álmok, emlékek, gondolatok, fantazmák), verbális (metaforák, leírások)” (Beller–Leerssen 2014). Az elemzések során mind az öt kategóriával foglalkoztam.

Az értekezés megírásához végzett kutatómunkát a következő hipotézisre alapoztam: a kívülállás rétegezett jelenség, amelyre a kiválasztott szövegek kívülálló karakterei alapján egy tipológia állítható fel.

A kívülállás és az idegenség összefüggő fogalmak, de nem azonosíthatóak egymással. Különös tekintettel a társadalomtól való idegenségre/elidegenedésre igaz ez, ami a globális szintű elvándorlási hullámok tükrében aktuális kérdésköre az értekezésnek. Hima Gabriella szerint ugyanis „[n]em a különbség tesz valakit idegenné, hanem az idegen intézményesítése, amely a különbség észleléséhez és dramatizálásához vezet” (Hima 2003). Hogyan lehet ezen tapasztalatok birtokában is integrálódni egy tőlünk idegen ország idegen kultúrájába? Lehet-e egyáltalán? Amennyiben igen, akkor milyen lemondással jár, milyen áldozatokat követel mindez az integrálódni vágyó személytől?

A modern szociálpszichológia egyik legismertebb képviselője az észlelés folyamatát az allegóriára való hivatkozás nélkül foglalta össze: „Leggyakrabban nem az van, hogy először látunk, aztán meghatározunk, hanem először meghatározunk, utána látunk” (Lippmann 1922). Ez azt jelenti, hogy látásmódunkat és ítéleteinket előre kialakított fogalmak, előítéletek és sztereotípiák határozzák meg. A más országokról, népekről, kultúrákról alkotott képünk szelektív értékítéletekből származik (ami viszont szelektív megfigyelés eredménye), ahogyan ez az útleírásokban és irodalmi reprezentációkban megjelenik (Beller–Leerssen 2014).

Gyenge Zoltán *A filozófiai „más”* című írásában a kanti meghatározásra utal, minek értelmében a bőrszín alapján történik a megkülönböztetés: „a »más« – amennyiben akár egyszerűen a »még nem látott« elemre szűkítem, és még nem kulturális értelemben veszem – első szembetűnő jele a szín” (Gyenge 2015). Diószegi Ágnes *Porcicák* című meséinek Biri és Djela című részletében a következőképpen fogalmaz: „Kinyitottam az ajtót. Ott állt szépen és mosolygósan Biri és..., és ott állt egy fekete bőrű bácsi. Kinyitotta a száját és annyi, de annyi fehér foga volt, hogy ijedtemben becsaptam az ajtót, és visszaszaladtam a szobámba. Kicsit később újra csöngettek, és hallottam, hogy bejönnek. Aztán kopogtak a szobámba, és én bebújtam gyorsan a takaró alá” (Diószegi 2017).

Ilyen és hasonló kérdések mentén végeztem el karaktervizsgálataimat, továbbá foglalkoztam a centrum és periféria kérdéseivel, hiszen a kívülállás szempontjából minden centrum tekinthető perifériának és fordítva – V. Gilbert Edit ezt a jelenséget decentrumként definiálja. „A mi megfogalmazásunkban s a korábbiak viszonylatában ez alternatív centrumot jelent a periférián. Egyenrangú, partneri diszkurzív helyzetet, öntudatos rákérdezést közös dolgainkra” (V. Gilbert 2011).

Kutatásom során részletesen elemeztem csaknem húsz szöveget a következő szerzők tollából: Mészöly Miklós, Móricz Zsigmond, William Modisane, Szathmári István, Otlík Géza, Tóth Krisztina, Spiró György, Harold Pinter, Dragan Velikić, Angel Baciú-Moise, Franz Grillparzer, Csider Sándor, Móra Regina, Csík Mónika, Kosztolányi Dezső, Tolnai Ottó és Kontra Ferenc. Nagy hangsúlyt helyeztem a kortárs gyermekeknek szóló irodalmi szövegek elemzésére is, hiszen a kortárs irodalom kortárs szemléletű irodalomtanítást kíván. Ezen kérdésköröknek az értekezésbe történő beemelése kapcsán leginkább Bókay Antal és Fűzfa Balázs elméleteire támaszkodtam. Ezekben a szövegekben helyet kapnak a korábbiakban tabuként kezelt élethelyzetek, társadalmi problémák, válsághelyzetek is. A valós élethelyzetek beemelése az irodalmi szövegekbe közelebb hozta ezeket a problémákat a befogadóhoz, sőt a mai ifjúsági irodalom ismét eljutott a didaktikus elvek hangsúlyozásáig. Az újabb szövegek értelmezései megnyitják az intertextualitás, az intermedialitás és az interdiszciplinaritás kapuit a befogadó számára, továbbá ösztönzőleg hatnak a minél magasabb szintű tájékozottságra, az újraolvasásra, hiszen széles körű kapcsolódási rendszer fedezhető fel egy-egy szöveg vonatkozásában, ezáltal pedig újraértelmeződnek a történetek (Lamár 2013).

A kutatás módszere főként a komparatív módszer, amely lehetővé teszi a világirodalmi kitekintést, a metaforikus terek és motívumhálók vizsgálatát. A dolgozat kiemeli a lokális és regionális irodalmi utalásokat, a térkontextus szerepét. Az értekezésben ezért külön figyelmet szentelünk a gyermekirodalom fogalmi magyarozatára, a kortárs gyermekirodalomban rejlő lehetőségek feltárására és a kortárs szemlélet bemutatására. Bókay Antal szerint a posztmodern irodalomtanításnak a gyerekek élményvilágán kellene alapulnia, amelynek során nem szükséges kitérni külön sem az esztétikai, sem az etikai-nevelői értékek előtérbe helyezésére, csupán az olvasóra, a befogadóra kell koncentrálni (Bókay 2002). Ehhez a szemlélethez társul Rapos Nóra és szerzőtársai véleménye, miszerint:

Az irodalomtanítás értéke, helye, az olvasás szerepe, jelentősége és a nevelés, nevelhetőség tehát szemünk láttára egy olyan időszakban válik kérdésessé, mely az értékek elbizonytalanodásáról beszél. Azonban az

oktatási-nevelési szituációkban a posztmodern megközelítés nem mond feltétlenül ellent az értékközpontúságnak, csak egy másfajta, reflektáltabb, dinamikusabb és kérdezőbb értéktételezést kíván meg (Rapos 2011).

Ezután az irodalomelméleti háttér ismertetése során külön kitérünk majd a komparatiztika leírására, a kívülállás, a másság és az idegenség fogalmának elkülönítésére, a mediális mozzanatok feltárására, valamint a kívülállást előidéző tényezők felkutatására és bemutatására.

A kutatómunka fókuszában tehát a kívülállás és az identitás, továbbá a komparatiztika elméleti aspektusai állnak, amit a következő szerzők elméleteire alapozunk: Allport G. W., Manfred Beller, Bókay Antal, Fried István, Julia Kristeva, Genette Gérard, Vladimir Gvozden, Hóza Éva, Ladányi István, Joep Leerssen, Michael Riffaterre, Edward Said, Tapodi Zsuzsanna, Maria Todorova, Sonja Veselinović, Ivana Živančević-Sekeruš, Slavoj Žižek stb.

A kívülállás mint fogalom Julia Kristeva élete kulcsszavaként is megjelölhető. A szerzőre jellemző, határokat kimozdító és elmozdító gondolkodásmód egyfajta „állandósult köztesség” állapotát foglalja magában. Ez a köztesség megnyilvánulhat akár nyelvi, filozófiai, pszichológiai, irodalmi téren, de akár a nyelvek, társadalmak és kultúrák között is. Kristeva a határok elválasztó vagy összekötő szerepét egyfajta elbizonytalanodásként írja le, ezért meglátása szerint azok átlépése elengedhetetlen része a folyamatnak. Teszi ezt oly módon, mint Szathmári István *A város és a költő* című szövegében, ahol a főszereplő kettőssége nyomán figyelhető meg a költő- és koldusszerep állandó párharca a centrum és a periféria, valamint a honos és az idegen pozícióinak birtoklása érdekében. Julia Kristeva azonban ezekről a helyzetekről a következőképpen vélekedik: „Nem szabad rögzítenünk, eltárgyasítanunk az idegen idegenségét. Megfoghathatjuk, megérinthetjük anélkül, hogy végleges struktúrával látnánk el” (Kristeva 2010). Szerinte az idegenség történelemfüggő kategória, ugyanis más-más korban változott az idegennel szembeni megítélés, nézet. Így az idegennel szembeni viselkedés kronológiáján végigkövethető a mássággal kapcsolatos szemléletmód változása is.

A befogadás, tolerancia, idegengyűlölet problematizálása mellé új szempontot vezet be, a bennünk lakozó, identitásunk rejtett oldalát alkotó idegent vizsgálja, nem a többség által betolakodónak, zűrzavart okozónak tekintett kívülállót, hanem azt a személyt, akinek különbözősége szétdúlja a hétköznapi szokások közösségteremtő banalitását, aki saját életét véli érvényesnek a konvencionálissal, a középszerűvel szemben (Béri 2011).

Kristevai kifejezéssel élve, az író a hiteles személyiség kulcsát az idegennel szembeni bánásmódban és a kívülállás alapvetéseiben látja. Legfőképpen azért, mert idegenként értelmezendő a múltbéli önmagunk és a jövőbeli személyisé-

günk. Mindkét állapot egyaránt idegen a jelen állapothoz képest, amely az itt és most fajsúly nélküli lebegésében valósul meg. Az idegenek táborát Kristeva kiábrándultakra és hívőkre osztja, azonban az általa megjelölt csoportok minden esetben a magunkba vetett hit vagy az abban való csalódás, az attól történő elfordulás miatt alakíthatók ki. Bálint Péter a következőképpen közelíti meg az idegenség-tudat kérdését:

Az ismeretlen világban történő utazás mindig egyfajta kacérkodás és próbatétel. Kacérkodás a szülőföld földrajzától, elsajátított kultúrájától és ismerős szokásaitól eltérő másik világ s azt benépesítő emberek feltérképezésével és megismerésével; az „idegen” emberek tükrében megpillantható énem számomra is meghökkentő másságának értelmezésével; s nem utolsósorban azzal a tudattal, hogy sikerül-e elfogadtatnom magam és sajátos műveltségemet, képes vagyok-e kíváncsiságot ébreszteni bennük idegenségem megismerésére, avagy szomorúan kényszerülök tudomásul venni a tényt, hogy kivetnek maguk közül (Bálint 2009).

Az idegenségre irodalmi szempontból egyfajta tipológiaként tekinthetünk, amire az értekezésem során részletesen is kitérek majd, különös hangsúlyt helyezve a gyermekeknek szóló irodalmi szövegek idegenség-narratíváira. Az idegenfogalmi elemzés a freudi koncepcióval válik kerek egészzé, ugyanis „Freud meglátása, hogy az ember feltételezett egységének része a biológiai és a szimbolikus másság, az alteritás, ez egybecseng Kristeva megállapításával, amely szerint megosztottak vagyunk, az idegenség bennünk lakozik” (Béri 2011).

A doktori értekezés (*A kívülállás perspektívái a kortárs magyar irodalmi szövegekben – komparatiztikai értelmezések*) prózai szövegek elemzésével foglalkozik, amelyekben a kívülállás és az idegenség fogalmi különbségeit kutatta. A kívülállás Julia Kristeva életének kulcsfogalmaként is definiálható, amely egy állandó köztesség jelentéstartalmát hordozza. „Nem a másikban szemléli az idegent, önmagában analizálja a belső száműzöttet, és ezt a személyes érintettséget, a szubjektív élethelyzeteken átszűrt gondolatiságot a francia cím szó szerinti fordítás – Idegenként önmagunknak – pontosabban visszaadja, mint a fordító által választott személytelen változat: Önmaga tükrében idegenként” (Béri 2011).

Ezért a kívülállóra nem minden esetben tekintünk idegenként. Opcionális lehetőség csupán a kívülállásban rejlő idegenség. Az idegenek N. Kovács Tímea szerint az európai önkép kialakulásában/kialakításában jelentős szerepet tölthettek be, különösen az idegennel szemben tanúsított viselkedésforma: „az idegenek, a »vadak« az európaiak önmeghatározásának fontos eszközét és elemét jelentették, hiszen a saját kultúra és életforma magasabbrendűségével és kizárólagosságával kapcsolatos elképzelések csak az egzotikus, a »primitív«

kultúrák alacsonyabbrendűségének összefüggéseiben váltak értelmezhetővé” (N. Kovács 2007). Derrida a következőképpen vélekedik az idegennel való találkozásról: „A Másikkal való találkozáskor a vele való beszédben a Másikat fogadom be, őt, aki kívülről jön, tehát behoz valamit, ami eddig nem volt bent. Ahhoz, hogy befogadhassuk a Másikat, itthon kell lennünk, Tőle elválasztva, de csak a Másiknak ez a jövőbeli befogadása teszi egyáltalában lehetővé számomra, hogy önmagam legyek” (Lamár 2013).

Így az önmagunkban élő Másikról, az Idegenről kialakított képünkre nagy hatással van a neveltetésünk és a környezetünk. „A Másikról alkotott mentális kép, amely szoros összefüggésben áll az önmagunkról (mint egyénről vagy csoportról) alkotott képpel, a közbeszédben, a média szövegeiben, a politikai diskurzusokban vagy a művészeti alkotásokban manifesztálódva, kihatással van a mindennapjainkra” (Tapodi 2011). Az értekezésben elemzett karakterek (koldus, hajléktalan, utcazenész, művész stb.) mindegyike különféle módon ugyan, de más, mint a környezetük. A kortárs irodalomban a koldus büszke a szegénységére. Tulajdonképpen egy átalakult szemléletmódot tükröznek ezek a szövegek, ugyanis a szegénység és nyomor kétségbeejtő helyzetét pozitív fényben tüntetik fel. Az utca embereire leginkább a név nélkülség jellemző, esetükbe egybeforr a név és az élethelyzet. Így a név nélkülség is névként értelmezhető.

„A hajléktalan rendezgetni kezdi a nejlonzacskóit, két kisebbet begyömöszöl egy nagyobbba, aztán a zsebéből előkotor egy újabbat, és ezt is begyűri a többihez. Tűnődve nézi az új verziót, valami nem stimmel” (Tóth 2009).

„És akkor beállított hozzánk egy koldus. Éneklő hangon nagy siralmas könyörgést mondott” (Móricz 1964).

„A koldus a templom oldalkijárójánál ült; pontosabban szemben a törvényszékkal és azzal a sikátorszerű közzel, amely egy kis kerülővel visszavezetett a térre” (Mészöly 1975).

„Élt Budán az én gyerekkoromban egy néma koldus” (Ottlik 1996).

„Te ugyebár érettségiztél is, és Nathaniel a neved? – lapoz a jelentésben, amelyet a Néger Ügyek Hivatalának előadója készített. – Igen, itt van. Nathaniel Mokgomare, a Hivatal azt javasolja, hogy küldjünk el valahová, ahol hasznos mesterséget tanulhatsz. Holnap reggel jelentkezz a Hivatal épületének tizennégyes szobájában” (Modisane 1967).

Az idézetek közül egyedül Modisane szólítja nevén a koldust, a többi esetben a jelző egyben névvé is válik. A névhasználaton kívül a kinézetükre vonatkozó leírások is hiányosak, felületeseek. A legtöbb esetben az öltözék leírása helyettesíti azt.

„Ruhája csak annyira volt rongyos és piszkos, amennyire koldusoknál megszoktuk. Semmi rendkívülit nem lehetett felfedezni rajta: szabvány, göcsör-

tös bot, elnyűtt kalap, zsákcsíkokkal befáslizott, kinyújtott láb. Koldus, amilyen ezer és ezer van a világon. Borostás arcát keskeny sávban érte a nap, egyébként árnyék takarta. Vonásai nem árultak el többet, mint amennyi emléket egy rönk idézhet fel az irtás napjaiból” (Mészöly 1975).

„Érzem, ahogy egyre figyelmesebben néz a gyulladt, véreres szemével. A másik, hiányzó szeme helyén varas sebhely, az arcát egyébként is barnás hegek borítják. Az orra csálén áll, olyan, mintha egy csorba, foltos teásbögrének félrehajtották volna a fülét. Ja, és a füle. A füle tépett, csupa seb, mocskos, karmos kezével szüntelenül dörzsölgeti. És néz” (Tóth 2009).

A sebek, a sebhelyek a koldusok ismertetőjegyei.

Az utca mint tér és az utcához tartozó járművek, sikátorok, aluljárók a koldusok életterét képezik. A metró, a templom, az utca, a menhely mind szálláshelyként is értelmezhető. A térkontextus szempontjából megállapítható, hogy nem tapasztalható különbség a vajdasági magyar és a magyarországi irodalom koldusleírásában, hiányoznak belőlük a helyi színek, helyi specifikumok. Sokkal inkább a lokalitás szintjén tapasztalhatóak ezek a különbségek, amikor egy falu vagy város koldusaként, bohócaként vagy utcazenészeként ismerjük őket. Veszélyeztetett, de egyben oltalmazott kívülállók ők, ugyanis az utca embereként az időjárás minden viszontagságait, az éhezést, a nyomort megélik nap mint nap, ezzel szemben a társadalom is igyekszik menedékhelyek biztosításával segíteni ezeken az embereken. A társadalom kutasított, majd újra befogadott szubjektumai ők, csakúgy, mint a hajléktalanok. Nagyon fontos azonban kiemelni, hogy a koldus és a hajléktalan fogalmát elkülönítve kezeli az értekezés. A koldus szó alatt az utca emberére gondol, aki mély nyomorban és szegénységben, kéregetésből él, a hajléktalanokat viszont lecsúszott egzisztenciákként is definiálhatjuk, akik reményvesztettség, csalódottság, identitászavar vagy céltalanság következtében kerültek kiszolgáltatott helyzetbe. A két fogalom között nem húzható éles határ, mert sok esetben átfedés is tapasztalható, aminek következtében a határ elmosódhat.

A bevezetőben elmondottak szerint egy karaktercsoportokon alapuló tipológia elkészítését tűztük ki célul, ugyanis a kívülállás perspektíváit/lehetőségeit irodalmi nézőpontból nem értelmezte eddig a tudomány. A kutatás azonban arra mutatott rá, hogy konkrét tipológia nem állítható fel, mert a karakterek sokszínűségének és a határok elmosódásának következtében kizárólag tipológiai köziségről beszélhetünk. A szubjektumok a sztereotípiák elhagyására törekzenek, továbbá arra, hogy kibújjanak köreik sztereotípiái alól. Így nem alakítható ki egy egységes rendszer a kategorizációra, csupán az egyének szintjén végezhető el jellemzésük.

Így az értekezés megírását megelőző hipotézist, hogy a kívülállás rétegzett jelenség, amelyre a kiválasztott szövegek kívülálló karakterei alapján egy tipo-

lógia állítható fel – nem tudjuk alátámasztani, ugyanis az egységes rendszer felállítása a karakterek besorolására nem lehetséges. „A metalepszis, amint azt Genette kifejti, határsértést jelent, ami nem csupán az irodalomban figyelhető meg, megjelenik egy-egy optikai illúzió révén a festészetben, a freskókon és falfirkákon, a performance-okban is, a filmekben az egymásba ékelődött történetek formájában” (Tapodi 2017). Ez a határsértés eredményezi a köztesség állapotát, amelyben a karakterjegyek átjárhatósága töri meg az egységes tipológia kialakításának lehetőségét.

Nagyon fontos módszertani szempontból is figyelembe venni az értekezés eredményeit. Az oktatás során a kortárs szemléletű irodalomtanításban vagy az élményközpontúság megteremtésében különös tekintettel kell lenni a gyermekolvasó igényeire. A XXI. század módszertani elméleteinek ideálja a gyermek.

Ugyanakkor az irodalomtanítás (és nyelvtanítás) hagyományosan sokak szerint a (szintén sokak szerint kívánatos) nemzeti identitástudat egyik domináns formálóeleme is. Saját gyökereink és saját kortárs létünk elfogadása kedvezően befolyásolja a másik ember, a másik nemzet múltjának és jelenének elfogadását is. Mindezt továbbgondolva, az éppen aktuális változásokra reflektálva állítja Knausz Imre, hogy az elfogadás korántsem elegendő, tolmácsolásra van szükség: „korszerű értelemben vett nemzeti műveltség lényege a szempontváltás rutinszerű alkalmazása, a kánonok és kulturális regiszterek közötti szabad mozgás és váltás képessége. A jó magyar ember mindenekelőtt tolmács.” A tolmácsolás mögöttes célja a mondanivaló befogadása. Az ezt megelőlegező elfogadás, illetve az ezt követő megértés mint találkozás közös idejét értékessé az együtt töltött idő érdekessége is teszi. Az érdekesség fogalma Knausz Imrénél kiemelt jelentőségű motivációs eszköz, melyet így értelmez: „Kapcsoljuk össze a tananyagot az étellel, a tanulók életvilágával! Sokaknak a relevancia kelti fel az érdeklődését” (Csobánka 2016).

A kívülállás kutatása hangsúlyos korunkban, mert az irodalmi típusok szaporodtak, sokrétűbbé váltak a posztmodern korban. A modernitás idején inkább a szegénység, bűnözés, háborús kivetettek problémája dominált. Ma hálózatos összefüggésről, sokrétű típusokról és velük kapcsolatos újabb elméletekről beszélhetünk. „Nézték őket a csillagok, és sütöttek le mindannyiukra egyforma ragyogással, tudva, hogy minden jól van, mert az emberi sorsok rajzolata épp úgy köti össze egymással a földi lelkeket, mint a csillagokat a láthatatlan égi ösvények. Aki azokon járni tud, mindent lát. Tudtátok?” (Tóth 2015).

Kiadások

- Diószegi Ágnes. 2017. *Porcicák*. Zenta: zEtna–Basilicus Kiadó.
- Kontra Ferenc. 2018. *Az álom hídja*. Budapest: Magyar Napló.
- Mészöly Miklós. 1975. Koldustánc. In Uő. *Alakulások*, szerk. Márvány Judit. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Modisane, William. 1967. A koldulás méltósága. In Uő. *Égtájak 1967*, szerk. Wyndham, J.–Hermlin, S.–Dahl, R.–Nowak, T.–Wain, J.–Updike, J.–Simenon, G. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Móricz Zsigmond. 1964. Hét krajcár. In Uő. *Az úr a tornácon*, szerk. Elek I. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó.
- Ottlik Géza. 1996. A karácsonyi néma. In Uő. *Ottlik: Emlékkönyv*, szerk. Kelecsényi, L.–Háy, J. Budapest: Pesti Szalon Könyvkiadó.
- Szathmári István. 1994. A város és a költő. *Üzenet* 25. 9.
- Tóth Krisztina. 2009. *Hazaviszlek, jó?* Budapest: Magvető Kiadó.
- Tóth Krisztina. 2015. *A lány, aki nem beszélt*. Budapest: Móra Könyvkiadó.
- Irodalom
- Bálint Péter. 2009. *Utazás és idegenség*. Budapest: Kortárs Kiadó.
- Beller, Manfred–Leerssen Joep. szerk. 2014. *Imagológia: A nemzeti karakterek kulturális konstrukciói és irodalmi reprezentációi*. Kolozsvár: Scientia Kiadó.
- Béri Etelka. 2011. Kívülállás – Julia Kristeva: Önmaga tükrében idegenként. *Jelenkor* 54 (9): 987.
- Bókay Antal. 2002. Posztkultúra és irodalomtanítás. *Iskolakultúra* 11. 84–85.
- Csobánka Zs. Emese. 2016. A „kortárs szemléletű” irodalomtanítás. *Alföld* 11. 71–81.
- Gyenge Zoltán. 2015. A filozófiai „más”. *Korunk* 26 (9): 38–45.
- Hima Gabriella. 2003. Az idegen-tapasztalat módozatai az Esti Kornél utazástörténeteiben. In *Antropológia és irodalom: Egy új paradigma útkeresése*, szerk. Biczó G. 366–372. Debrecen: Csokonai Kiadó.
- Kristeva, Julia. 2010. Önmaga tükrében idegenként. Budapest: Napkút Kiadó.
- Lamár Erzsébet. 2013. Szavak és határok: Az idegenség tapasztalata Derridánál. *International Relations Quarterly* 4. 1–6.
- N. Kovács Tímea. 2007. *Helyek, kultúrák, szövegek: A kulturális idegenség reprezentációjáról*. Debrecen: Csokonai Kiadó.
- Rapos Nóra et al. 2011. *Az adaptív-elfogadó iskola koncepciója*. Budapest: Oktatókutató és Fejlesztő Intézet.
- Tapodi Zsuzsa. 2011. Imagológia: Egy ősi gyakorlat megújuló megközelítésben. *Létünk* 4. 42–46.
- Tapodi Zsuzsa. 2017. *Szövegekben csemegézve*. Csíkszereda: Státus Kiadó.
- V. Gilbert Edit. 2011. Centrum, decentrum, periféria, provincia: Helyek megélése és kibeszlése pécsi közösségi terekben. *Acta Sociologica* 4 (1): 165–172.

Sarolta KULČAR

**PERSPEKTIVE MARGINALNOSTI U SAVREMENIM
KNJIŽEVNIM TEKSTOVIMA
– KOMPARATIVNA INTERPRETACIJA**

Doktorska disertacija pod naslovom *Perspektive marginalnosti u savremenim književnim tekstovima – komparativna interpretacija* se zasniva na ciljno izabranim i interpretiranim tekstovima. Interpretacije tekstova se fokusiraju na analizu karaktera i aspekata granične situacije, odnosno na teorijsko razgraničenje stranosti i autsajderstva. Autsajderstvo može da se interpretira kao jedna vrsta zbirnog naziva koji stvara svojevrsni okvirni sistem u kojem reprezentacija i samoreprezentacija igraju istaknutu ulogu. U fokusu istraživanja se nalaze savremeni mađarski književni tekstovi koji su vezani i za književnu tradiciju. Kada je na primer Žigmond Moric 1908. godine napisao novelu pod naslovom *Sedam krajcara (Hét krajcár)*, imao je toliko veliki uticaj na mnoga dela da se shvatanje uloge prosjaka potpuno promenilo, dakle, intertekstualna interpretacija likova prosjaka u savremenoj mađarskoj književnosti postala je neminovna. Disertacija analizira lik prosjaka, skitnice, usvojenog deteta kao autsajdera, a u isto vreme se bavi i pitanjima kao što su krnje porodice, marginalnost, ljudi bez osnovnih egzistencijalnih sredstava, odnosno savremenim teorijskim aspektima istih, a osvrće se i na veze sa svetskom književnošću. Teorijski deo se zasniva na delima autora kao što su Julia Kristeva, Žak Derida, Gordon Vilard Olport, Žerar Ženet, Enike Daraboš, Žuža Tapodi, Slavoj Žižek, Antal Bokai, Ištvan Frid, Vladimir Gvozden i drugi. Predmet istraživanja je problem autsajderstva i teorijske perspektive istog, a metodologija je prvenstveno komparativni metod. Rezultat istraživanja ukazuje na kompleksnost ideje autsajderstva i raznolikost analiziranih karaktera. Na osnovu navedenih iskaza se stvara jedna tipologija, a komparativno istraživanje ove vrste, kao ni podela/raspedela do sada nije urađena vezano za savremene književne tekstove.

Ključne reči: marginalnost, identitet, metalepsa, decentralizacija

Sarolta KULCSÁR

**PERSPECTIVES OF DETACHMENT IN CONTEMPORARY
HUNGARIAN LITERATURE – COMPARATIVE LITERARY
ANALYSES**

The title of the dissertation (*Perspectives of detachment in contemporary Hungarian literature – comparative literary analyses*) was inspired by the texts that were consciously selected and analysed during the research. The interpretations focus on the characters and the aspects of marginality, furthermore on the theoretical differentiation between the concepts of strangeness and detachment. Detachment can be interpreted as a hypernym, that creates a framework where representation and self representation both have significant roles. Contemporary Hungarian literary texts that intertwine with literary traditions are the focal point of the research. For example take *Seven Pennies*, a short story by Zsigmond Móricz written in 1908. The text enables the interpretation of the beggar character in the Hungarian literature, making

the intertextual analysis of the ,beggar' essential in present-day Hungarian literature. The paper examines the beggar, the homeless, and the adopted child characters as outsiders, at the same time problematic aspects of the broken home, marginality, and the lowlife existence, respectively the theoretical approaches and world literary connections of these tropes and topics. The works of Julia Kristeva, Jacques Derrida, Gordon Willard Allport, Gérard Genette, Enikő Darabos, Zsuzsa Tapodi, Slavoj Žižek, Antal Bókay, István Fried, Vladimir Gvozden and other authors provide the theoretical background for the thesis. The subject of the research are the problem and theoretical perspective of detachment, while the primary means of analysis is the comparative method. As a result the complexity of the concept of detachment can be revealed, additionally the variety of the examined characters. Based on these the paper aims to work out a typology, since such a comparative research, as well as a classification has not yet been completed regarding contemporary Hungarian literary texts.

Keywords: detachment, strangeness, identity, metalepsis, decentralization